

बाष्पके संचालनालय
मुंबई-५१
महाराष्ट्र राज्य

प्रशासकीय अहवाल

(२०१८-२०१९)

बाष्पके संचालनालय, महाराष्ट्र शासन

महाराष्ट्र बाष्पक नियम, १९६२ मधील नियम क्र. ५ अनुसार बाष्पके संचालनालय, महाराष्ट्र राज्याचा सन २०१८-१९ या वर्षाचा प्रशासकीय अहवाल.

बाष्पक नोंदणी निरीक्षण

अहवाल कालावधीत महाराष्ट्र राज्यामध्ये एकूण ३२५ नवीन बाष्पकांची नोंदणी झाली. यामध्ये ३५ लघु औद्योगिक बाष्पकांचा समावेश आहे. महाराष्ट्र राज्यातून ३२ बाष्पके निरनिराळ्या राज्यात स्थानांतर होऊन गेली. तर १८ बाष्पके निरनिराळ्या राज्यातून या राज्यात स्थानातरीत होऊन आली.

प्रमाणपत्रांचे नुतनीकरण

सन २०१८-२०१९ या वर्षात ४२७८ बाष्पकांची प्रमाणपत्राच्या नुतनीकरणासाठी निरीक्षणे करण्यात आली. यापैकी पुढील वापरासाठी योग्य ठरवून ४००० बाष्पकांना प्रमाणपत्र देण्यांत आली त्यामध्ये भारतीय सेनादलाच्या मालकीच्या २२ बाष्पकांचा समावेश आहे, तसेच अधिनियमामधील नियम-३७६ (फफ) व ३७६ (फफफ) अनुसार निरीक्षण करण्यात आलेल्या १०८ बाष्पकांचा समावेश आहे.

अहवालांकित वर्षात ११७ बाष्पकांना अल्प मुदतीचे प्रमाणपत्रे देण्यात आली. निरीक्षण केलेल्या ४२७८ बाष्पकांपैकी ६७८ बाष्पकांना आवश्यक तेथे दुरुस्त्या करण्यात आल्या. १३ बाष्पकांच्या बाबतीत बाष्पक मालकांनी पुढील निरीक्षण व जलदाब चाचणीसाठी सादर न केल्यामुळे, प्रमाणपत्रे निर्गमित करण्यांत आलेली नाहीत. तसेच बाष्पक अधिनियम-१९२३ च्या कलम-३४, उपकलम-२ अन्वये कलम-६ च्या खंड-क उपबंधाच्या अंमलबजावणीतून एका बाष्पकाला सूट देण्यात आली आहे.

चालू वर्षात व मागील दोन वर्षांच्या कालावधीत प्रमाणपत्रे देण्यात आलेल्या बाष्पकांची विभागवार संख्या खालील तक्त्यात दर्शविलेली आहे.

वर्ष	बृहन्मुंबई रायगड व ठाणे	पुणे	नाशिक	नागपूर	सोलापूर	अहमदनगर	कोल्हापूर	एकूण
२०१६-२०१७	१२५३	५७५	४०३	४६२	१९०	३९२	५९८	३८७३
२०१७-२०१८	१२६८	६०७	४१५	६०८	२०९	३९१	६७५	४१७३
२०१८-२०१९	१२७२	६३०	४११	५११	२१४	३२९	६३३	४०००

नवीन बाष्पकांच्या बाबतीत नोंदणी निरीक्षण व नोंदणी जलदाब चाचणी, तसेच निरीक्षण व जलदाब चाचणी केल्यानंतर ते चालवण्याकरीता देण्यात आलेल्या तात्पुरत्या आदेशांची संख्या ६५६ असून निरीक्षण व जलदाब चाचणी न घेता सहा महिन्यांसाठी मुदतवाढ देण्यात आलेल्या तात्पुरत्या आदेशांची संख्या ४७० आहे.

चालू वर्षाच्या कालावधीत तात्पुरते आदेश देण्यात आलेल्या बाष्पकांची विभागवार संख्या खालील तक्त्यात दर्शविलेली आहे.

वर्ष	बृहन्मुंबई रायगड व ठाणे	पुणे	नाशिक	नागपूर	सोलापूर	अहमदनगर	कोल्हापूर	एकूण
२०१८-२०१९	२२२	६०	८८	३६	७८	९१	८१	६५६

अहवाल कालावधीत अणि मागील २ वर्षात निरीक्षण करून प्रमाणित केलेल्या व तात्पुरते आदेश देण्यात आलेल्या निरनिराळ्या प्रकारच्या बाष्पकांची आकडेवारी खालील प्रमाणे आहे.

क्रमांक	बाष्पकांचे प्रकार	२०१६-२०१७	२०१७-२०१८	२०१८-२०१९
०१	स्मॉल इंडस्ट्रीयल बॉयलर	११७	२२७	२७३
०२	हॉरिझॉन्टल (स्मोक ट्युब) पॅकेज बॉयलर	२२१८	२४०७	२६२६
०३	कंपोजिट	२११	३४६	३९०
०४	वॉटर ट्युब (युटीलीटी वगळून)	८१९	८७७	८६८
०५	वेस्ट हिट	२१०	१७३	२०४
०६	थर्मिक फ्लुयीड हिटेड स्टिम जनरेटर	६	६	१२
०७	युटीलिटी (उर्जा निर्मिती केंद्रातील)	४०	३१	५६
०८	सुपर लॅकेशायर/लॅकेशायर/कोचरन	३४	३	३
०९	कॉर्निश/मरिन	९०	४	२
१०	लोकोमोटिव्ह	०३	३	१
११	व्ह टिकल कार्स ट्युब	८५	७७	६३
१२	इलेक्ट्रॉड	०९	६	११
१३	कॉईल टाईप फोसर्ड सक्च्यूलेशन (एसआयबी वगळून)	३१	१३	१६
	एकूण	३८७३	४१७३	४५२५

अहवालांकित वर्षात व मागील २ वर्षात निरीक्षण करून प्रमाणित केलेल्या व तात्पुरते आदेश देण्यात आलेल्या निरनिराळ्या तपनक्षमतेच्या बाष्पकांचा तपशिल खाली दिला आहे. बाष्पकांची तपनक्षमता चौरस मिटरमध्ये व संख्या खालीलप्रमाणे आहेत.

क्रमांक	बाष्पकांचे प्रकार	२०१६-२०१७	२०१७-२०१८	२०१८-२०१९
०१	स्मॉल इण्डस्ट्रीअल बॉयलर	११७	२२७	२७३
०२	बाष्पक तपनक्षमता १ चौरस मिटरच्या पुढे व १००० चौरस मिटरच्या आंत.	३२५०	२९४३	३६०६
०३	बाष्पक तपनक्षमता १००० चौरस मिटरपेक्षा अधिक	५०६	१००३	६४६
	एकूण	३८७३	४१७३	४५२५

खाली नमुद केलेल्या कारणाकरीता बारा महिन्यापेक्षा कमी मुदतीसाठी एकूण ११७ बाष्पकांना अल्प मुदतीची प्रमाणपत्रे देण्यात आली.

अ.क्र.	कारण	बाष्पकांची संख्या
अ)	बाष्पकांच्या स्थितीमुळे	०५
ब)	सामुहिक निरीक्षणाकरीता	००
क)	मालकांच्या इच्छेनुसार	११२
	एकूण	११७

अहवालांकित वर्षाच्या कालावधीत महाराष्ट्र बाष्पक नियम, १९६२ मधील नियम-३८ अन्वये ०४ प्रमाणपत्राच्या नक्कलप्रती देण्यात आल्या.

बाष्पक चालू असतांना त्यास हानी पोहचल्याचे दिसून आल्याने अधिनियम, कलम ११ पोटकलम (ब) अन्वये ०२ बाष्पकांची प्रमाणपत्रे काढून घेण्यात आली.

महाराष्ट्र बाष्पक नियम, १९६२ मधील नियम ४१ अन्वये ०२ प्रकरणी दुसरी फी आकारण्यांत आली.

तसेच अधियिम १४ (२) अन्वये नियुक्त केलेल्या तारखेस मालकांनी बाष्पक विहित निरीक्षणासाठी तयार न ठेवल्यामुळे भेटी निष्फळ ठरल्या असे अहवालांकित वर्षात एकूण ६ प्रकरणे घडली आहेत. सबब अशा सहाही प्रकरणांत नव्याने फी आकारण्यात आली आहे.

कंपनीच्या उत्पादनावर परिणाम होऊ नये म्हणून बाष्पक मालकास जेव्हा त्यांचे बाष्पकाचे, तसेच मितिपयोजकाचे निरीक्षण तातडीने करून घेणे आवश्यक वाटते तेव्हा त्यांचे खास विनंतीवरून महाराष्ट्र बाष्पक नियम, १९६२ मधील नियम १६ अन्वये विशेष भेटीचे आयोजन करण्यांत येते.

चालू वर्षी रविवार व सार्वजनिक सुट्टीच्या दिवशी किंवा सुर्यास्तानंतर एकूण १८८ निरीक्षणे अतिरिक्त फी आकारून करण्यांत आली.

अहवालांकीत वर्षाच्या कालावधीत व मागील २ वर्षात एकूण केलेली बाष्पकाची निरीक्षणे, जलदाब चाचणी वगैरे बाबतची आकडेवारी खालीलप्रमाणे आहे.

सन	पूर्ण अंतर्गत व बाह्य निरीक्षण	स्तंभ (२) साठी पुढील निरीक्षणे ज्यासाठी अतिरिक्त फी आकारण्यांत आली नाही	गळती निरीक्षण	दुरुस्ती अंतर्गत निरीक्षण	जलदाब चाचणी
१	२	३	४	५	६
२०१६-२०१७	४०७१	३२१	१२१	५६५	३९४८
२०१७-२०१८	४२९६	३००	१०७	६२४	४०९९
२०१८-२०१९	४२७८	३७९	१००	६७८	३९४८

नैमित्तिक बाह्य निरीक्षण व नवीन बाष्पकांची नोंदणी बाष्पदाब चाचणी

सन	नैमित्तिक बाह्य निरीक्षण	बाष्पकांची बाष्पदाब चाचणी
२०१६-२०१७	१९८	२०२
२०१७-२०१८	२३०	२१०
२०१८-२०१९	२३५	१३१

वरील नैमित्तिक बाह्य निरीक्षण या शिर्षाखाली अधिका-यांनी निरनिराळ्या मिल्स, कंपनी वगैरेना भेटी देऊन तेथील चालू किंवा बंद स्थितीत तपासणी केलेल्या बाष्पकांची आकडेवारी दिलेली आहे. तसेच बाष्पक अधिनियम व त्याखालील नियमांच्या तरतुदीनुसार बाष्पके चालतात किंवा नाही हे पाहण्यासाठी दिलेल्या भेटींच्या अंतर्भाव केलेला आहे.

अहवाल कालावधीत बंद असलेली २३७० बाष्पके आहेत. निरीक्षण अधिकारी अशा बाष्पकांना विभागातील निरीक्षणाच्या वेळी नैमित्तिक भेटी देऊन ती बंद आहेत याची खात्री करून घेतात व त्याची नोंद मेमोबुकात घेण्यांत येते.

नविन बाष्पकांच्या सेफ्टी वॉल्वची मान्यताप्राप्त वापरदाबावर सेटींग करण्यासाठी किंवा एखाद्या बाष्पकाचे सेफ्टी वॉल्व काही कारणास्तव बदली केल्यास बदललेले सेफ्टी व्हॉल्व सेट करण्यासाठी बाष्पकांची बाष्पदाब चाचणी घेण्याकरीता भेट देण्यांत येते.

मितीपयोजकांचे नोंदणी निरीक्षण व नियतकालिक निरीक्षण

चालू अहवाल कालावधीत एकूण ०५ नविन मितीपयोजकांचे नोंदणी निरीक्षण करण्यांत आले. तसेच १०६ मितीपयोजकांचे निरीक्षण करून यापैकी ९८ मितीपयोजकांची जलदाब चाचणी घेतली व ९८ प्रमाणपत्रांचे नुतनीकरण करण्यांत आले. अहवाल कालावधीत बंद असलेली २१६ मितीपयोजके आहेत.

स्टीम, फीड व ब्लो डारून नलिकांचे निरीक्षण

बाष्पक/मितीपयोजकांच्या निरीक्षणाशिवाय बाष्पक आणि मितीपयोजक यांच्या वापरात येणाऱ्या स्टीम, फीड व ब्लो डारून नलिका व ट्युबचे निरीक्षणही केले जाते. या निरीक्षणासाठी दिलेल्या भेटीचा तपशिल खालील तक्त्यांत दिला आहे.

सन	एकूण भेटी	नविन बाष्प नलिकांचे/ निरीक्षण	वेल्ड प्रिपरेशन निरीक्षण	जलदाब चाचणी नलिकांची	१०० मिमि पर्यंत व्यासाच्या लांबी मिटर्समध्ये	१०० मिमि पेक्षा जास्त लांबी मिटर्समध्ये
२०१६-२०१७	२२३२	७९६	७६५	६७१	५००३२	५७१६७
२०१७-२०१८	२८४६	१०१०	९२३	९१३	७६८७४	१९३१३
२०१८-२०१९	३१५९	१११८	१०६२	९७९	९०८७७	३१२८८

सुटप्राप्त बाष्पके (बेबी बाष्पके)

वर्ष	बृहन्मुंबई, रायगड, पालघर व ठाणे	पुणे	नाशिक	नागपूर	सोलापूर	अहमदन गर	कोल्हापूर	एकूण
३१.३.२०१८ पर्यंत अभिलेखा प्रमाणे असलेली प्रकरणे	२१६४	१२७	३१	३५	०२	३७	२८९	२६८५
२०१८-२०१९ मध्ये देण्यात आलेली नाहरकत प्रमाणपत्रे	४७	२३	०१	०४	०२	०५	०४	८६

-: बाष्पक निर्मिती :-

निर्मितीखाली असलेल्या बाष्पकांचे निरीक्षण करणे व ते प्रमाणित करणे हे या संचालनालयाच्या कामाचे महत्त्वाचे अंग आहे.

बाष्पकांच्या निरीक्षणासाठी संचालनालयातील अधिका-यांनी दिलेल्या भेटीची संख्या, निर्मिती केलेल्या बाष्पकांची संख्या इत्यादींचा या वर्षाचा व मागील दोन वर्षांचा तपशिल पुढील तक्त्यात दर्शविला आहे.

सन	निरीक्षणासाठी दिलेल्या भेटीची संख्या	निर्मिती केलेल्या बाष्पक, मितीपयोजक, प्रेशर पार्टची संख्या
२०१६-२०१७	५६८०	११३६ बाष्पके ८६ लघु औद्योगिक बाष्पके २० मितीपयोजके १९८२ हिटएक्सचेंजर व प्रेशर व्हेसल्स
२०१७-२०१८	४७०५	१२८७ बाष्पके ८४ लघु औद्योगिक बाष्पके ५८ मितीपयोजके ३१७९ हिटएक्सचेंजर व प्रेशर व्हेसल्स व प्रेशर पार्ट्स
२०१८-२०१९	६४३२	९६९ बाष्पके १२७ लघु औद्योगिक बाष्पके ७१ मितीपयोजके ५१ हिटएक्सचेंजर ९० प्रेशर व्हेसल्स १७१५ प्रेशर पार्ट्स

माऊटिंग, फिटिंग इत्यादीची माहिती.

विनियमाप्रमाणे राज्यातील विविध कंपन्यांनी निर्मिती केलेल्या बाष्पक माऊटिंग आणि फिटिंगचे निरीक्षण करण्याचे काम देखील या संचालनालयावर सोपविण्यात आले आहे.

खालील तक्त्यात दर्शविल्याप्रमाणे निरनिराळ्या आकाराचे साहित्य निरीक्षण करून प्रमाणित करण्यात आलेले आहे. यासाठी देण्यात आलेल्या भेटीची संख्या, निरीक्षण करून प्रमाणित केलेल्या निरनिराळ्या आकारमानाच्या भागांची संख्या तपशिलवार दिली आहे.

वॉल्वस, माऊटिंग/फिटिंग आकारमान मि.मि. मध्ये

वर्ष	निरीक्षण साठी भेटी	२५ मिमि पर्यंत	२५ मिमि पेक्षा जास्त ५० मिमि पर्यंत	५० मिमि पेक्षा जास्त १०० मिमि पर्यंत	१०० मिमि पेक्षा जास्त १५० मिमि पर्यंत	१५० मिमि पेक्षा जास्त २५० मिमि पर्यंत	२५० मिमि पेक्षा जास्त	एकूण
२०१६-१७	१९३२	३५६१४६	११३८८२	४८७६३	१३६७९	१३०३१	३०२३	५४८५२४
२०१७-१८	१७५३	३२३३७४	१०७४९६	४२८४७	१३४४०	१२५०२	३७७५	५०३४३४
२०१८-१९	१७८४	२१४०४४	९५०१४	४७१५५	३४८९०	६६०	५६९६	३९७४५९

-: बाष्पक परिचर व बाष्पक परिचालन अभियंता परीक्षा :-

अहवाल कालावधीत बाष्पक परिच-यांना प्रमाणपत्रे देण्यासाठी १ परिक्षा मुंबई व १ परिक्षा नागपूर येथे घेण्यात आली. सदर परिक्षांना बसलेल्या आणि उत्तीर्ण झालेल्या उमेदवारांची संख्या खालीलप्रमाणे आहे.

बाष्पक परिचर परीक्षा			
वर्ग	परिक्षेस बसलेल्या उमेदवारांची संख्या	परिक्षेत उत्तीर्ण झालेल्या उमेदवारांची संख्या	उत्तीर्ण प्रमाण %
१) प्रथम वर्ग मुंबई	३७०	१८४	४९.७२
नागपूर	८२	४६	५६.०९
२) द्वितीय वर्ग मुंबई	४७७	२६७	५५.९७
नागपूर	८१	५२	६४.१९

अहवाल कालावधीत नैपुण्य अभियंता यांना प्रमाणपत्रे देण्यासाठी १ परिक्षा मुंबई येथे घेण्यात आली. सदर परिक्षेला बसलेल्या आणि उत्तीर्ण झालेल्या उमेदवारांची संख्या खालीलप्रमाणे आहे.

बाष्पक परिचालन अभियंता परिक्षा			
वर्ग	परीक्षेस बसलेल्या उमेदवारांची संख्या	परीक्षेत उत्तीर्ण झालेल्या उमेदवारांची संख्या	उत्तीर्ण प्रमाण %
बाष्पक परिचालन अभियंता	३८५	१०८	२८.०५

अहवाल वर्षात भारतीय बाष्पक विनियम, १९५० नुसार सांध्यात्यांना (वेल्डर्स) प्रमाणपत्र देण्यासाठी त्यांची चाचणी घेण्यात आली. उत्तीर्ण झालेल्या ३० उमेदवारास प्रमाणपत्र देण्यात आली.

बाष्पके अधिनियम, १९२३ मधील कलम ३४ च्या अनुषंगाने खालील नमुद केलेल्या बाष्पकांना त्यांच्या समोर दर्शविलेल्या कालावधीसाठी कलम ६ (क) च्या तरतुदीपासून सूट देण्यात आली.

क्रमांक	कंपनीचे नाव	बाष्पक क्रमांक	सूट मंजूर केलेला कालावधी
१	मे. महाराष्ट्र राज्य विद्युत निर्मिती कंपनी लि., भुसावळ औष्णिक विद्युत केंद्र, दिपनगर, ता. भुसावळ, जि. रायगड	एमआर/१५२७९	१९/०७/२०१९ ते १८/०१/२०२० (सहा महिने)

जमा व खर्चाचे विवरण पत्र

या संचालनालयाचा एकूण जमा होणारा महसूल तसेच योजनेतर व योजनांतर्गत खर्च खालील प्रमाणे आहे.				
महालेखापाल कार्यालयाच्या नोंदीशी केलेल्या पडताळणीप्रमाणे				
वर्ष	जमा महसूल रूपये	योजनेतर खर्च रूपये	योजनांतर्गत खर्च रूपये	जमेच्या तूलनेत होणारा खर्च %
२०१६-१७	११,८४,०१,७६८	५,६४,८०,३७३	१८,५२,९३६	४९.२६
२०१७-१८	१२,०२,९१,०८३	६,६३,१६,०००	१४,६३,४८६	५६.३४
२०१८-१९	१३,६१,२६,४०१,	५,२४,११,५९२	३८,५९,७२१	३८.५०

-: अपघात :-

बाष्पके अधिनियम १९२३ मधील कलम २ (अ) प्रमाणे

“अपघात” म्हणजे बाष्पकाचा किंवा बाष्पनलिकेचा स्फोट किंवा बाष्पक वा बाष्पनलीका यांची कुवत कमी होऊन किंवा त्यामधून प्रमाणा बाहेर पाणी किंवा वाफेची गळती होवून ज्यामुळे त्यात स्फोट होवून मनुष्यहानी किंवा मालमत्तेचे नुकसान होण्याची शक्यता निर्माण होईल अशा स्वरूपाचे कोणतेही बाष्पकाचे किंवा बाष्पनलिकेचे झालेले नुकसान.

वर्ष	अपघात	जिवित हानी (मृत्यू व्यक्तींची संख्या)	दुखापत/ भाजलेल्या व्यक्तींची संख्या
२०१६-२०१७	०२	०३	०५
२०१७-२०१८	०२	००	००
२०१८-२०१९	०४	०१	०४

सन २०१८-२०१९ या वर्षाच्या कालावधीत एकूण ०४ बाष्पकास अपघात झाला. अपघातांचा तपशील खालील प्रमाणे आहे.

१. मे. गरवारे वाल रोप्स लि., प्लॉट नं.सी-१, एमआयडीसी वाई, ता. वाई, जि. सातारा-४१२ ८०३ या कारखान्याचा बाष्पक क्रमांक एमआर/१५३३४ ला दि. २४/०४/२०१८ रोजी सायंकाळी ६ वाजता अपघात झाला. अपघाताचे कारण शोधणेकरिता श्री. स.ग. चौधरी, उपसंचालक, बाष्पके, म.रा., पुणे यांनी दि. २६/०४/२०१८ रोजी कारखान्याला भेट दिली, त्यांनी केलेल्या प्राथमिक चौकशीमध्ये असे आढळून आले की, ब-याच वेळेपर्यंत बाष्पकात पाण्याची पातळी सुनिश्चित केलेल्या पाणी पातळीपेक्षा खूपच कमी असल्याकारणाने आणि दोन्ही स्वयंचलित पाणी पातळी यंत्रणा (Mobrey Auto Controller) निकामी झाल्या कारणाने सदरील अपघात झाला.

तसेच सदर अपघातात कुठलीही मनुष्यहानी झाली नसून अति तापमानामुळे बाष्पकातील भट्टीच्या (Furnace) वरच्या भागास फुगा आला. सदर कारखान्यात बाष्पक परिचराच्या निष्काळजीपणामुळे अपघात झाल्यामुळे संबंधित बाष्पक परिचराला व आस्थापनेला झालेल्या निष्काळजीपणासाठी ताकीद देण्यात आली आहे. उपरोक्त बाष्पकाला सूचित केलेल्या दुरुस्त्या करून सध्या परिस्थितीत बाष्पकाचा सुस्थितीत वापर चालू आहे.

२) मे. फिगोरीफिको अलाना लिमिटेड, गेवराई गांव, पैठण रोड, जि. औरंगाबाद या कारखान्याचा बाष्पक क्रमांक एमआर/१५३५४ यास दि. १०/०१/२०१९ रोजी सकाळी ४.०० वाजता अपघात झाला. सदर कारखान्याने अपघाताविषयी कळविल्यानंतर अपघाताचे कारण शोधणेकरीता श्री. स.स. कुंभार, उपसंचालक, बाष्पके संचालनालय, म.रा., अहमदनगर यांनी दि. १६/०१/२०१९ रोजी कारखान्याला भेट दिली. त्यांनी केलेल्या प्रार्थमिक चौकशीमध्ये असे आढळून आले की, पाण्याची पातळी सामान्य पाणी पातळी पेक्षा खुपच कमी गेली. या वेळेस स्वयंचलित पाणीपातळी संयंत्र (Mobrey Auto Level Controller) उच्च पाणी पातळी दाखवत असल्यामुळे बाष्पकात पाणी भरणारा फिड पंप बंद राहिला, या कारणाने सदरील अपघात झाला.

सदरील अपघातात कुठलिहि मनुष्यहानी झाली नसून अतितापमानामुळे बाष्पकाच्या बाह्य आवरण प्लेट ला मध्यभागी परिघाभोवती फुगवटा आला. सदर अपघात हा स्वयंचलित पाणी पातळी संयंत्र निकामी झाल्यामुळे तसेच बाष्पक परिचराच्या वेळेवर लक्षात न आल्यामुळे झाला. सदर अपघातात कोणतीही व्यक्ती मृत किंवा जखमी झालेली नाही.

३) मे. स्ट्रक्टोलाईट ब्लॉक्स इंड., शेलारवाडी, खामगांव, ता. दौंड, जि. पुणे-४१२२१४ या कारखान्याचा बाष्पक क्रमांक एमआर/१७५५५ ला दि. ०८/०३/२०१९ रोजी दुपारी ३.३० वाजता अपघात झाला. अपघाताचे कारण शोधण्याकरीता श्री. मु.शा. शेख, उपसंचालक, बाष्पके संचालनालय, म.रा., पुणे यांनी दि.१२/०३/२०१९ रोजी कारखान्याला भेट दिली. त्यांनी केलेल्या प्राथमिक चौकशीमध्ये असे आढळून आले की, बाष्पकातील बाष्पदाब ज्या कमाल दाबावर बाष्पकाचा वापर करण्यास प्राधिकृत करण्यात आले होते, त्यापेक्षा जास्त होते. तसेच सुरक्षा वॉल्व मध्ये डमी गॅसकेट असल्यामुळे, सुरक्षा वॉल्व ऑपरेट झाले नाही. बाष्पकाचे स्टॉप वॉल्व बंद असल्यामुळे बाष्प दाब वाढतच गेला व बाष्पक चालविणारा बाष्पक परिचर नसल्यामुळे बाष्पकाचा स्फोट झाला.

तसेच सदर अपघातात श्री. दिवाकर काशिनाथ जेंगटे, फायरमॅन हे मृत पावले असून १ व्यक्ती जखमी झाली आहे. सदर कारखान्यात मालकाच्या निष्काळजीपणामुळे अपघात झाल्यामुळे, बाष्पक अधिनियम, १९२३ व बाष्पक परिचर नियम, २०११ प्रमाणे चौकशी करण्याची कार्यवाही सुरू आहे.

४.मे.महाराष्ट्र स्टेट पॉवर जनरेशन कंपनी लि,कोराडी,जि.नागपूर येथील बाष्पक क्रं.एमआर/१६४५० ला दि-३१/०३/२०१९ रोजी दुपारी ३.०० वाजेच्या सुमारास अपघात झाला.अपघाताची चौकशी करण्याकरीता श्री.स.ग.चौधरी,प्र.सहसंचालक,बाष्पके,महाराष्ट्र राज्य,नागपूर यांनी उपरोक्त कंपनीला भेट दिली.त्यांनी केलेल्या प्राथमिक चौकशीमध्ये असे आढळून आले की, उपरोक्त बाष्पकाच्या फर्नेसमध्ये डाव्या बाजूला (LHS) १३ मीटर पर्यंत clicnker चे Accumulation झाले होते.clicnker काढणेचे काम सुरु असताना अचानक clicnker चा मोठा भाग उजव्या बाजूला (RHS) कोसळला,त्यामुळे Furnace Draft वाढल्यामुळे बाष्पक बंद (Trip) झाला आणि Flue Gas सोबत गरम राख बाहेर पडून कंपनीतील खाली काम करीत असलेल्या तीन कामगारांवर पडली व तीन जखमी व्यक्तींपैकी एक व्यक्ती गंभीर स्वरूपात भाजले गेले व दोन व्यक्ती किरकोळ स्वरूपात भाजले गेलेत.

सदर अपघात होऊ नये म्हणून सदर आस्थापनेस याआधी वेळोवेळी सूचना देण्यात आल्या होत्या,तसेच बाष्पक चालविणे तसेच देखभालीबाबत फेब्रुवारी -२०१८ च्या वाणिज्य व उदयोग मंत्रालय यांच्या सूचना पाहण्यास सांगण्यात आले होते.

-: विशेष बाबी :-

बाष्पके संचालनालयाचे बळकटीकरण व अधिनियमांची प्रभावी अंमलबजावणी

दत्तमत (२२३० ५७८४) योजनांतर्गत सन २०१८-१९ या आर्थिक वर्षात शासकीय जनजागृती कार्यक्रम आयोजित करण्यांत आले.

बाष्पकाचे मालक,बाष्पक नैपुण्य अभियंता,बाष्पक परिचर व सांधाते व बाष्पक रासायनिक स्वच्छता करणारे कंत्राटदार यांचे लक्ष संशोधित कायदयाकडे आकर्षून घेणे आवश्यक ठरते.तसेच कार्यक्रमाचा मूळ हेतू बाष्पक सुरक्षितरित्या कसे चालवावे, काळजी कशी घ्यावी,अपघातापासून बाष्पकाला कसे वाचवावे,बाष्पक कायदा व नियम अशा विविध पैलूंवर प्रकाश टाकण्यात आला व असे अनेक विषयांवर व्याख्यान देण्याकरीता उदयोग व शैक्षणिक क्षेत्रातील विविध विषयांच्या तज्ञांना आमंत्रित करण्यात आले.

सदर चर्चासत्राद्वारे अपघात होऊ नये याकरीता सर्व लोकांपर्यंत माहिती पोहचविण्यास मदत होते.सद्यपरिस्थितीत काजू युनिटमध्ये ब्रिकेट,पेपर मिल मध्ये ज्वालाग्राही भूसा,तांदळाचा कोंडा इत्यांदिचा वापर इंधन म्हणून केला जातो.यापैकी ब-याच वेळा ज्वाला बाहेर आल्यामुळे (Back Fire) कामगार भाजलेले आहेत.याकरीता त्यांचे ज्ञान वेळोवेळी अद्यावत करणे आवश्यक असते.

बाष्पकांचा सुरक्षित व कार्यक्षम वापर या विषयावर खालील विभांगामध्ये

आयोजित करण्यांत आलेल्या कार्यशाळा

चर्चासत्राचे ठिकाण	चर्चासत्राचा दिनांक	उपस्थित असलेले अभियंते		उपस्थित असलेले बाष्पक परिचर		एकूण
		संचलन व सुव्यसस्था अभियंते	उभारणी व निर्मिती या आस्थापनातील अभियंते	प्रथम श्रेणी बाष्पक परिचर	द्वितीय श्रेणी बाष्पक परिचर	
नाशिक विभागीय कार्यालय	०७/१२/२०१८ व ०८/१२/२०१८	११६	४२	९१	८३	३३२
कोल्हापूर विभागीय कार्यालय	२४/०१/२०१९ व २५/०१/२०१९	१९७	४९	१२०	११७	५४३

कार्यशाळेत तक्तयात दर्शविल्याप्रमाणे उपस्थित राहण्या-या इंजिनिअर्स व बाष्पक परिचर यांनी चर्चासत्राचा लाभ घेतला.

सदर कार्यक्रम ज्या उद्देशाकरीता आयोजित करण्यांत आला होता.तो यशस्वीरीत्या साध्य करण्यांत आला आहे.

महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम २०१५ अंतर्गत ऑनलाईन उपलब्ध करुन देण्यात आलेल्या लोकसेवा

दिनांक २६/०१/२०१६ पासून दोन सेवा,तसेच दि-२९/६/२०१६ पासून आणखी दोन सेवा या कार्यालयामार्फत ऑनलाईन उपलब्ध करुन देण्यांत आलेल्या होत्या.त्याच प्रमाणे दि-२०/६/२०१७ पासून आणखी अठरा सेवा वरील अधिनियमांतर्गत ऑनलाईन उपलब्ध करुन दिल्या आहेत.त्याचा विहित कालावधी,पदनिर्देशित अधिकारी,प्रथम व द्वितीय अपिलीय अधिकारी खालील प्रमाणे आहेत.

अ.क्र	लोकसेवेचा तपशिल	लोकसेवा पुरविण्यासाठी विहित केलेली कालमर्यादा	पदनिर्देशित अधिकारी	प्रथम अपिलीय अधिकारी	द्वितीय अपिलीय अधिकारी
०१.	मालकी हक्काचे हस्तांतरण	७ दिवस	तांत्रिक/निरीक्षण शाखेचा तांत्रिक अधिकारी/अधिक्षक	संहसंचालक, बाष्पके, मुंबई/प्रादेशिक कार्यालये	संचालक, बाष्पके
०२.	प्रमाणपत्राची नक्कल प्रत	७ दिवस	तांत्रिक/निरीक्षण शाखेचा तांत्रिक अधिकारी/अधिक्षक	संहसंचालक, बाष्पके, मुंबई/प्रादेशिक कार्यालये	संचालक, बाष्पके
०३.	बाष्पके व मितीपयोजकांची नोंदणी अ) महाराष्ट्र राज्यात निर्मित आ) महाराष्ट्र राज्याबाहेर निर्मित	४३ दिवस ५० दिवस	संबंधित क्षेत्रिय कार्यालयाचे सक्षम प्राधिकृत निरीक्षण अधिकारी	सहसंचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई	संचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई
०४.	बाष्पके व मितीपयोजकांच्या प्रमाणपत्राचे नुतणीकरण	१७ दिवस	संबंधित क्षेत्रिय कार्यालयाचे सक्षम प्राधिकृत निरीक्षण अधिकारी	सहसंचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई	संचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई
०५.	बाष्पके निर्मात्यांना मान्यता	२३ दिवस	सक्षम प्राधिकृत निरीक्षण अधिकारी	सहसंचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई	संचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई

०६.	बाष्पके निर्मात्यांच्या मान्यतेचे नुतणीकरण	२३ दिवस	सक्षम प्राधिकृत निरीक्षण अधिकारी	सहसंचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई	संचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई
०७.	बाष्पके/मितीपयोजके उभारणीची मान्यता	२३ दिवस	सक्षम प्राधिकृत निरीक्षण अधिकारी	सहसंचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई	संचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई
०८.	बाष्पके/मितीपयोजके उभारणीच्या मान्यतेचे नुतनीकरण	२३ दिवस	सक्षम प्राधिकृत निरीक्षण अधिकारी	सहसंचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई	संचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई
०९.	मितीपयोजके निर्मात्यांना मान्यता	२३ दिवस	सक्षम प्राधिकृत निरीक्षण अधिकारी	सहसंचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई	संचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई
१०.	मितीपयोजके निर्मात्यांच्या मान्यतेचे नुतणीकरण	२३ दिवस	सक्षम प्राधिकृत निरीक्षण अधिकारी	सहसंचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई	संचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई
११.	प्रेसर व्हेसल्स निर्मात्यांना मान्यता	२३ दिवस	सक्षम प्राधिकृत निरीक्षण अधिकारी	सहसंचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई	संचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई
१२.	प्रेसर व्हेसल्स निर्मात्यांच्या मान्यतेचे नुतणीकरण	२३ दिवस	सक्षम प्राधिकृत निरीक्षण अधिकारी	सहसंचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई	संचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई

१३.	प्रेसर पार्टस निर्मात्यांना मान्यता	२३ दिवस	सक्षम प्राधिकृत निरीक्षण अधिकारी	सहसंचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई	संचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई
१४.	प्रेसर पार्टस निर्मात्यांच्या मान्यतेचे नुतणीकरण	२३ दिवस	सक्षम प्राधिकृत निरीक्षण अधिकारी	सहसंचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई	संचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई
१५.	हिट एक्सचेंजर निर्मात्यांना मान्यता	२३ दिवस	सक्षम प्राधिकृत निरीक्षण अधिकारी	सहसंचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई	संचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई
१६.	हिट एक्सचेंजर निर्मात्यांच्या मान्यतेचे नुतणीकरण	२३ दिवस	सक्षम प्राधिकृत निरीक्षण अधिकारी	सहसंचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई	संचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई
१७.	स्मॉल इंडस्ट्रियल बाष्पके निर्मात्यांना मान्यता	२३ दिवस	सक्षम प्राधिकृत निरीक्षण अधिकारी	सहसंचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई	संचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई
१८.	स्मॉल इंडस्ट्रियल बाष्पके निर्मात्यांच्या मान्यतेचे नुतणीकरण	२३ दिवस	सक्षम प्राधिकृत निरीक्षण अधिकारी	सहसंचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई	संचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई
१९.	बाष्पके व मितीपयोजक दुरुस्तीकारांना मान्यता	२३ दिवस	सक्षम प्राधिकृत निरीक्षण अधिकारी	सहसंचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई	संचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई

२०.	बाष्पके व मितीपयोजक दुरुस्तीकारांच्या मान्यतेचे नुतणीकरण	२३ दिवस	सक्षम प्राधिकृत निरीक्षण अधिकारी	सहसंचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई	संचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई
२१.	पाईप फॅब्रिकेटर म्हणून मान्यता	२३ दिवस	सक्षम प्राधिकृत निरीक्षण अधिकारी	सहसंचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई	संचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई
२२.	पाईप फॅब्रिकेटर म्हणून मान्यतेचे नुतणीकरण	२३ दिवस	सक्षम प्राधिकृत निरीक्षण अधिकारी	सहसंचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई	संचालक, बाष्पके संचालनालय, मुंबई

महाराष्ट्र शासनाच्या "मेक इन महाराष्ट्र" या योजनेअंतर्गत "ईझ ऑफ डुईंग बिझनेस" साध्य करण्याकरीता या संचालनालयाने बाष्पक वापरकर्त्यांसाठी खालील योजना उपलब्ध करून दिल्या आहेत.

योजनेचा प्रकार	योजनेचा उद्देश	दिल्या जाणा-या लाभाचे स्वरूप
ऐच्छिक	या योजनेकरीता सुरक्षेची तडजोड न करता ज्या बाष्पके/मितीपयोजकाकरीता या योजनेचा पर्याय स्विकारण्यांत आलेला आहे त्या बाष्पके/मितीपयोजकांची तपासणी करण्याकरीता निरीक्षण अधिकारी व सक्षम व्यक्ती यांच्या भेटी कमी करणे	सदर योजना पाच वर्षांसाठी लागू असेल व पाच वर्षांतून एकदाच त्यांचे निरीक्षण(Random Inspection) होईल व दरवर्षी योजनेत भाग घेतलेल्या कारखान्यापैकी २०% कारखान्यांचे पाच वर्षांतून एकदाच निरीक्षण होईल.

१. स्वयं प्रमाणिकरण योजना(Self Certification Cum-Consolidated Annual Return Scheme)

शासन निर्णय, उदयोग, उर्जा व कामगार विभाग क्रं -०४१५/प्र.क्र.२३/कामगार-१, दिनांक २४/०६/२०१५ अन्वये १००० वर्ग मीटर तपनक्षमता व त्यापेक्षा अधिक तपनक्षमता असलेल्या बाष्पके/मितीपयोजकांसाठी या योजनेचा पर्याय उपलब्ध करून देण्यात आलेला आहे.

२) त्रयस्थ आस्थापनांमार्फत निरीक्षण योजना (Third Party Inspection Scheme)

शासन निर्णय, उदयोग, उर्जा व कामगार विभाग क्र. फएसी-२०१५/सीआर-३२७/कामगार-४, दिनांक १७/०३/२०१६ अन्वये १००० वर्ग मीटर तपनक्षमता पेक्षा कमी तपनक्षमता असलेल्या बाष्पके/मितीपयोजकांसाठी या योजनेचा पर्याय उपलब्ध करून देण्यात आलेला आहे.

सन २०१८-१९ या वर्षामध्ये वृक्षारोपणाचा कार्यक्रम

महाराष्ट्र शासनाच्या वृक्षारोपणाच्या कार्यक्रमांतर्गत कामगार विभागास सन २०१७ ते २०१९ या ३ वर्षांच्या कालावधीमध्ये ५० कोटी वृक्ष लागवड, संगोपन आणि देखभाल या उद्दिष्टांसंदर्भात वर्षनिहाय उददीष्टे देण्यात आले होते.

बाष्पके संचालनालय, मुंबई व या संचालनालयाच्या अधिपत्याखालील सहा विभागीय कार्यालयाने वृक्षलागवडीसंदर्भात खाजगी कंपनी/कारखाना/आस्थापनांच्या साहाय्याने त्यांना दिलेल्या उद्दिष्टापेक्षा जास्त वृक्षलागवड करून महत्वपूर्ण योगदान दिले आहे. सदर वृक्षलागवड कार्यक्रमांतर्गत केलेल्या वृक्षलागवडीची माहिती खालीलप्रमाणे आहे.

अ.क्र	विभागीय कार्यालये	देण्यात आलेले उद्दिष्टे	साध्य करण्यात आलेले उद्दिष्टे	गाठण्यात आलेली उद्दिष्टे
१	मुंबई विभाग	५,५००	५७,२४६	१०४०.८३%
२	पुणे विभाग	४,३००	३१,२७४	७२७.३०%
३	नागपूर विभाग	४,३००	३४,५७०	८०३.९५%
४	अहमदनगर विभाग	४,३००	४१,३००	९६०.४६%
५	नाशिक विभाग	४,०००	४,५००	११२.५०%
६	कोल्हापूर विभाग	४,३००	४,५०५	१०४.७६%
७	सोलापूर विभाग	४,३००	६,२५०	१४५.३४%
	एकूण	३१,०००	१,७९,६४५	५७९.५०%

बाष्पके संचालनालय एक दृष्टीक्षेप

सन २०१८-२०१९ या वार्षिक अहवाल कालावधीत ४२७८ बाष्पकांची निरीक्षणे करण्यात आली.त्यापैकी ४००० बाष्पकांना प्रमाणपत्रे देण्यांत आली.

महाराष्ट्र राज्यात एकूण १०९६ बाष्पकांची निर्मिती झाली त्यापैकी ५०२ बाष्पके महाराष्ट्र राज्यात विकली गेली,तसेच इतर राज्यात ४७१ बाष्पके व परदेशात ६४ बाष्पके विकली गेली.या संचालनालयाच्या अधिका-यांनी ६४३२ भेटी देऊन बाष्पक निर्मितीस मोलाचे योगदान दिलेले आहे.

साधारण दहा वर्षापूर्वी बाष्पक आणि त्याचे पार्ट व संयंत्रे निर्मिती करण-या कारखान्यांची संख्या अत्यल्प होती व प्रतीवर्षी यात वाढ होत गेली. सद्यस्थितीत बाष्पके व त्याचे प्रेशरपार्ट्स,लघु औदयोगिक बाष्पके,मितीपयोजक,प्रेसर व्हेसल्स,हिट एक्सचेंजर,माउंटींग/फिटींग/व्हॉल्वज निर्मिती करणारे कारखाने, तसेच टेस्टिंग लॅबोरेटरीज,हिट ट्रिटर्स,पाईप फॅब्रिकेटर,इरेक्टर्स व रिपेअर्स या इतर सेवा देणा-या कारखान्यासहीत मान्यताप्राप्त कारखान्यांची एकूण संख्या ११११ इतकी आहे.

राज्यात विजेचा तुटवडा अधिक जाणवू लागल्याने,उदयोग धंदयावर अनिष्ट परिणाम होऊ लागला अशा परिस्थितीत महाराष्ट्र राज्य वीज निर्मिती कंपनी लिमिटेड,टाटा पॉवर कं,मुंबई आणि रिलायन्स एनर्जी, डहाणू यासारख्या विद्युत केंद्रांना उपलब्ध इंधनाद्वारे महाराष्ट्र राज्याचा विद्युत पुरवठा अखंडीत चालू ठेवण्यासाठी त्यांची बाष्पके सतत चालू ठेवावी लागली. तसेच इंधन प्रक्रिया करण्यासाठी रीफायनरीज व खते निर्मितीसाठी फर्टिलायझर कंपनी सुध्दा पुर्ण क्षमतेने व अखंडपणे कार्यान्वित राहणे गरजेचे आहे.त्याकरिता मे.भारत पेट्रोलियम,मे.हिंदुस्थान पेट्रोलियम व मे.राष्ट्रीय केमिकल्स अँड फर्टिलायझर्स या कंपन्यांनाही त्यांची बाष्पके सतत चालू ठेवावी लागली.या संचालनालयाने बहुतांशी बाष्पकांचे वेळेवर निरीक्षण करून दिले.तसेच तेल कंपन्यांना आपली उत्पादनाची उददीष्टे साध्य करण्यास मदत झाली.आणि राज्याची विद्युत पुरवठ्यातील तूट कमी करण्यास मदत झाली.

महाराष्ट्र राज्यातील सहकारी चळवळ सहकारी साखर कारखान्यामुळे वाढली,फोफावली हे सर्वश्रुत आहे. त्यामुळे खेडयापाडयात लहान मोठे पुरक उद्योग उभे राहिले.सहकारी व खाजगी साखर कारखाने सक्षमरित्या पूर्ण ताकदीने चालविण्यासाठी सर्व प्रथम बाष्पकाची गरज असते.गळीत हंगाम सुरू होण्यापूर्वी बाष्पक निरीक्षण,बाष्पक दुरुस्ती व जलदाब चाचणी इत्यादी महत्वपूर्ण कामे कारखान्यांना पूर्ण करावी लागतात.अर्थात या कामासाठी या संचालनालयाच्या निरीक्षण अधिका-यांच्या सहकार्याची आवश्यकता असते.सहकारी साखर

कारखाने आर्थिक अडचणीत असताना गळीत हंगाम वेळेवर सुरु करण्यासाठी या संचालनालयाच्या निरीक्षण अधिका-यांनी बाष्पक निरीक्षणे वेळेवर करणे आवश्यक होते.या संचालनालयाच्या निरीक्षण अधिका-यांनी योग्य नियोजन करून सर्वच्या सर्व साखर कारखान्यांतील बाष्पकांची त्यांच्या वेळेच्या मागणीनुसार वेळेवर निरीक्षणे पार पाडली.त्यामुळे साखर कारखान्यांना जास्तीत जास्त ऊसाचे गाळप करता आले.

बाष्पक निरीक्षण अधिका-यांनी स्थापित कारखान्यांना वेळोवेळी नियोजनपूर्वक निरीक्षण भेटी दिल्याने त्यांची उदिदष्टे पूर्ण होऊ शकली व परिणामी या विभागाचा महाराष्ट्रात नवीन कारखाने निर्मितीमध्ये व राज्याच्या औद्योगिक प्रगतीस हातभार लागला व रोजगार निर्मितीत वाढ झाली.

आस्तित्वात असलेल्या व नवनिर्मित बाष्पकांचे/मितीपयोजकांचे निरीक्षण,बाष्पनलिका,टयुबा व माऊटिंग/फिटींग्ज इत्यादी बाष्पकाच्या सुटया भागांचे निरीक्षण,बाष्पदाब चाचणी असा निरीक्षणाचा मोठया प्रमाणावर असलेला वार्षिक निरीक्षण कार्यक्रम श्री.ध.प्र.अंतापूरकर,संचालक यांनी ०१ एप्रिल २०१८ ते ३१ मार्च २०१९ पर्यंत निरीक्षण अधिका-यांची,सहाय्यक कर्मचा-यांची संख्या अत्यंत अपूरी असताना देखील अनेक अडचणीतून मार्ग काढीत पार पाडला.यामध्ये उपलब्ध अधिकारी/कर्मचा-यांनी परिश्रमपूर्वक बहुमोल सहकार्य केले.

